

Feestelijke uitreiking van de
Anna Bijns Prijs voor Poëzie
aan
Hanny Michaelis

Delbekehuis, Antwerpen
9 december 1995

© Klaas Koppe

BIJ DE UITREIKING VAN DE LITERAIRE
ONDERSCHIEDING VOOR DE VROUWELIJKE STEM

5

De Anna Bijns Stichting is in 1985 opgericht ter bevordering van de ontwikkeling en erkenning van de vrouwelijke stem in de letteren. De Stichting laat hiertoe, afwisselend in de categorieën proza en poëzie, tweemaal jaarlijks door een onafhankelijke jury de Anna Bijns Prijs (honderdtachtigduizend frank of tienduizend gulden en een beeldje van Maja van Hall) toekennen aan een Nederlandse auteur die niet alleen aan hoge eisen met betrekking tot vakbekwaamheid en originaliteit dient te voldoen, maar die tevens beschikt over een specifiek vrouwelijke stem. Dat wil zeggen dat er in het te bekronen oeuvre zowel in stijl, vorm, aanpak als in thematiek uiting wordt gegeven aan de eigen verbeeldingswereld en/of realiteit van vrouwen. In zulk werk zal sprake zijn van het afwijken van de gebruikelijke conventies in die zin, dat de vrouwenwereld zonder laatschuldigheid wordt beschreven en er op geloofwaardige wijze aan de traditionele vrouwelijke rol wordt ontstegen.

Sinds 1990 is de Anna Bijns Stichting uitgebreid met een Vlaams bestuur.

Op 9 december 1995 wordt de derde Anna Bijns Prijs voor Poëzie uitgereikt aan Hanny Michaelis. De jury bestond uit Lut de Block, Lisette Keustermans, Alida Neslo, Xandra Schutte, Marjo van Soest en Eddy van Vliet.

De eerste Anna Bijns Prijs voor Proza werd in 1986 toegekend aan Josepha Mendels. In de jury hadden zitting: Frida Balk-Smit Duyzentkunst, Liesbeth Brandt

6 Corstius, Angèle Manteau, Anja Meulenbelt, Marga Minco en Rudi Wester.

De eerste Anna Bijns Prijs voor Poëzie werd in 1987 toegekend aan Ellen Warmond. In de jury hadden zitting: dr. Myriam Diaz-Diocaretz, Til Gardeniers-Berendsen, Astrid Roemer en Elly de Waard.

De tweede Anna Bijns Prijs voor Proza werd in 1989 toegekend aan Inez van Dullemen. In de jury hadden zitting: Rudi van Dantzig, Renate Dorrestein, Margot Engelen, Cox Habbema, Kristien Hemmerechts en Gerda Meijerink.

De tweede Anna Bijns Prijs voor Poëzie werd in 1991 toegekend aan Christine D'haen. In de jury hadden zitting: Paul Claes, Andrée van Es, Maaïke Meijer, Leen Vermeiren en Elly de Waard.

De derde Anna Bijns Prijs voor Proza werd in 1993 toegekend aan Elisabeth Keesing. In de jury hadden zitting: Paula D'Hondt-Van Opdenbosch, Rita Horst, Nelleke Noordervliet, Annie van den Oever, Brigitte Raskin en Caroline van Tuyll van Serooskerken.

Het Nederlandse Comité van Aanbeveling van de Anna Bijns Stichting wordt gevormd door: Hedy d'Ancona, Liesbeth Brandt Corstius, Beatrijs Broers, Til Gardeniers, Maja van Hall, Fong Leng, Dineke Mulock Houwer, Alice Oppenheim, Elisabeth Schmitz, Eegje Schoo, Marie-Louise Tiesinga, Hilda Verwey-Jonker en Ellen Vogel.

In het Vlaamse Comité van Aanbeveling zetelen naast vele anderen: Leona Detiège, Marijke van Hemeldonck, Angèle Manteau, Lydia de Pauw, Miet Smet, Paula Semer, Hilde Uytterlinden en Els Witte.

De Anna Bijns Stichting werd in 1985 in Nederland 7 opgericht door Renate Dorrestein, Anja Meulenbelt, Caroline van Tuyll en Elly de Waard.

Het bestuur van de stichting bestaat uit: Renate Dorrestein, Kristien Hemmerechts, Lisette Keustermans, Myriam Libert, Monika van Paemel, Brigitte Raskin, Marjo van Soest, Monika Triest en Caroline van Tuyll.

Aanvang 16.30 uur

Welkomstwoord Brigitte Raskin

Opening Renate Dorrestein

Voordracht uit het werk van Hanny Michaelis
door Frieda Pittoors

Juryrapport Lut de Block

Muziek Sonata II van Anna Bon di Venezia (1740-1767)
(Allegro non molto/ Andante/Allegro)
Paule Van Parys aan het klavecimbel

Overhandiging van de Anna Bijns Prijs door
Leona Detiège, burgemeesteres van Antwerpen

Dankwoord Hanny Michaelis

Muziek Andante con variationen van
Belle van Zuylen (1740-1805)
Paule Van Parys aan het klavecimbel

Receptie

organisatie: Lisette Keustermans

Paule Van Parys gaf niet alleen concerten in Europa, maar 9
ook in Canada, de Verenigde Staten en Afrika. Zij
maakte vier cd's en doceert klavecimbel aan het Lem-
mens Instituut te Leuven. Haar interesse gaat uit naar
vrouwelijke componisten.

Anna Bon di Venezia werd in 1740 in Venetië geboren.
Op 16-jarige leeftijd werd zij hofmusicus in Bayreuth.

Belle van Zuylen (1740-1805) is een van de boeiendste
schrijfsters die Nederland heeft voortgebracht.
Slechts weinigen weten dat zij ook een verdienstelijk
componiste was.

De Anna Bijns trofee, ontworpen door Maja van Hall

Zijn versprekingen en verschrijvingen wel toeval? Bij het intikken van de naam van de laureate van de Anna Bijns Prijs 1995 kreeg ik als door een wonder Hanny A-michai-elis op het scherm. Twee dichters voor de prijs van één (hoewel de Anna Bijns Prijs toch naar die ene gaat). Het kon geen toeval zijn: daar had ik dan Yehuda Amichai en Hanny Michaelis. Broederlijk of zusterlijk in elkaar gestrengeld. Alsof alle vrolijke klinkers a, e, i, oe – en niet de trieste o of de zure u – met wat medeklinkers op een hoopje waren gegooid en twee dichters van formaat opleverden.

Daar had ik dan twee Joodse dichters – bovendien leeftijdsgenoten – van wie de poëzie me nauw aan het hart ligt: de een schrijft in het Hebreeuws, de ander in het Nederlands.

Nu is een klankovereenkomst in de naam natuurlijk niet voldoende om een verband te leggen tussen hun poëzie, dus halen we er gedichten bij.

*Een mens vergeten
is als vergeten het buitenlicht uit te doen
en dan blijft het de hele dag branden:
Maar je wordt er ook aan herinnerd
door het licht.*

schrijft Amichai (uit: *Een grote rust*, vertaling Tamir Herzberg, Meulenhoff).

Michaelis schrijft (uit: *Onvoorzien*, 1966):

*Soms lijken het edelstenen
en soms brokjes schroot.*

12 *Het licht valt zoals het wil.
Maar of het ochtend is
of avond, gisteren of overmorgen,
het blijven scherven.*

Twee gedichten die in alle eenvoud een kernachtige waarheid uitdrukken.

Twee dichters die alledaagse dingen tot poëzie weten te verheffen.

Van Yehuda Amichai wordt algemeen aanvaard dat hij een groot dichter is. De jury van de derde Anna Bijns Prijs voor Poëzie is van oordeel dat Hanny Michaelis eveneens een groot dichteres is.

Nu hoeft een juryrapport wel geen polemisch stuk te zijn, toch willen we de gelegenheid aangrijpen om de poëzie van Hanny Michaelis het licht (en niet de scherven) te gunnen die ze verdient en een pleidooi te houden voor de eenvoud en de essentie in de poëzie.

Literatuurderige beunhazen die van mening zijn dat het werk van Michaelis toch wat simplistisch is, willen we graag te lijf met het volgende citatenoffensief:

- a. Lees maar, er staat niet wat er staat.
- b. In der Beschränkung zeigt sich der Meister.
- c. Ware woorden zijn niet mooi, mooie woorden zijn niet waar.

Dit laatste citaat komt uit het Chinese spreukenboek van Lao Tse uit de vijfde eeuw voor Christus. Of hoort u liever de relativerende repliek van Hanny Michaelis zelf? Maar als/ er dan met alle geweld/ spraak gemaakt moet worden,/ dan liever kleinspraak. (uit: *De rots van Gibraltar*, 1969)

Poëzie hoeft niet per se moeilijk, ingewikkeld, omslachtig of hermetisch te zijn. Het leven zelf is dat al meer dan genoeg. 13

'Meer suers dan soets' is dat leven, schreef Anna Bijns in de 16e eeuw en ook Hanny Michaelis deelt haar leven in in 'gelukkig, ongelukkig, niet gelukkig, niet ongelukkig'.

Het zijn voor haar vier goede bekenden.

Het is alsof we Anna Bijns zelf aan het woord horen over de liefde:

*Bi wilen heet, bi wilen koud,
Bi wilen blode, bi wilen boud,
Bi wilen lief, bi wilen leed
Bi wilen verre, bi wilen gereed, (enz.)*

Over de liefde, daarover gaat het altijd. Zowel bij Anna Bijns, als bij Yehuda Amichai en Hanny Michaelis. Zonder kunnen we nooit.

'Als de liefde er niet is, benauwt het me te leven' 'Mi gruwelt, dat ik leve' dixit Anna Bijns en bij Michaelis klinkt dat:

(...)
*Om alles wat mij
niet langer lief kan zijn,
smeek ik je: lijf mij in.
Buiten jou
kan ik niet leven.*

(uit: *Tegen de wind in*, 1962)

14 Hanny Michaelis werd geboren als dichter. Zo lang ze het zich kan herinneren, schreef ze gedichten. Als driejarige trad ze voor het eerst op, zij het binnen de huiselijke kring. 'En achter de deur/ stond een hele grote chauffeur'. Rijmdwang, zult u zeggen. Die was ook nog te constateren in de poëtische verzuchting van de zevenjarige: 'Zij tuurde in de verte/ en zag slechts zeven herten'.

Haar vader was haar eerste criticus toen hij de pathetiek doorprikte van Rhyvis-Feithachtige probeersels als 'Nog gloeien de sterren aan 's hemels trans/ Nog dansen de nevels hun wilde dans/ Maar 't zal niet lang meer duren/ Dan komen de ochtenduren'. Het duurde inderdaad niet lang of de puber Hanny Michaelis ontrok zich aan de invloeden van Heine en later van Hofmannsthal en Rilke, lectuur die ze thuis in de boekenkast gevonden had.

Het duurde echter ook niet lang of een traumatiserende periode brak aan voor de Joodse Hanny Michaelis.

De Tweede Wereldoorlog maakte voorgoed een eind aan de jeugd van Hanny Michaelis. Haar ouders werden in 1943 door de Duitsers vermoord, zij kon als dienstmeisje onderduiken in een streng gereformeerd gezin waar ze vertrouwd raakte met de bijbel, die in latere jaren haar werk beïnvloed heeft.

Na de oorlog was het moeilijk om een nieuw leven op te bouwen. Een gevoel van totale vervreemding overviel haar. Enkele souvenirs uit het ouderlijk huis waren gespaard gebleven, één familielid had de oorlog overleefd. Er waren ook een aantal gedichten die ze in 1947 inzonder voor de Reina Prinsen Geerligsprijs. Ze hield er een eervolle vermelding en een echtgenoot aan over. De

man die met de prijs en met haar hart ging lopen was Gerard (toen nog *van het*) Reve. Het huwelijk hield elf jaar stand. 15

Onder invloed van Jan van Nijlen en Maria Vasalis – dichters die ze enorm bewonderde – was Hanny Michaelis begonnen te schrijven in een stijl die veel van laatstgenoemde had. Haar debuutbundel *Klein voorspel* verscheen in 1949. Het duurde acht jaar vooraleer een tweede bundel, *Water uit de rots* (1957), verscheen. Acht jaar lang had Hanny Michaelis niet kunnen schrijven, de rots zat dicht, tranen en verzen werden niet meer toegelaten, het traumatiserende oorlogsverleden zat in de weg. Er was een bijbelse vaderfiguur nodig – in dit geval een begripvolle psychiater – om weer verzen te doen vloeien, om water uit de rots te slaan. In de jaren die volgden schreef Hanny Michaelis haar meest persoonlijke bundels. In 1967 kreeg ze de Jan Campertprijs voor haar poëzie.

Zes bundels poëzie: een klein maar sterk oeuvre. Dat kleine zou Michaelis nooit laten schieten. Haar uitgever moest haar ertoe overhalen haar vijfde bundel niet 'Kleinspraak' te noemen. Geert van Oorschot vond dat je het de critici nu ook niet moest voorzeggen en zo werd de bundel *De rots van Gibraltar* (1969) genoemd.

En terwijl het vooropgestelde titelgedicht veel zegt over de manier waarop Hanny Michaelis tegen de taal en het schrijven van gedichten aankijkt, (geen grootspraak maar kleinspraak) zo zegt het uiteindelijke titelgedicht veel over de manier waarop de dichteres tegen het leven aankijkt:

16 *Driehoog in de Amsterdamse
binnenstad denk ik terug
aan de rots van Gibraltar,
een flonkerend speldekussen
door de zee omhoog getild
naar laag hangende sterren
terwijl ik terug dacht aan
het plaatje van een bult
die opstak uit een blauwe vlakte,
dikwijls bekeken door een kind
vol vage gedachten aan later
dat nu vroeger is.*

Denken aan later dat nu vroeger is. Het is een herkenbaar mechanisme in het werk van Michaelis. Haar gedichten zijn dikwijls gedichten van de herinnering, herinneringen aan het geluk van voorbije liefdes. Maar meer nog dan over ongelukkige en voorbije liefdes in het leven gaan ze over het leven zelf.

Hoe overleef je het leven? Het dichterlijk oeuvre van Hanny Michaelis is een zoeken naar het antwoord op deze vraag. Zelf verwoordde ze het ooit als 'het contrast tussen het absolute van de gelukservaring en de betrekkelijkheid van de realiteit'.

De gedichten van Hanny Michaelis zijn ook stadsgedichten, zelfs 'Amsterdamse' gedichten. 'Driehoog in de Amsterdamse/ binnenstad', 'Op een bank in Artis', 'Amsterdam 1942', 'Afscheid van Amsterdam'. enz.

Dat betekent niet dat de dichteres geen oog heeft voor de natuur. Integendeel, vooral de weerselementen heb-

ben een geweldige zeggingskracht voor de melancholische dichteres. Als kind had ze al een voorkeur voor regen en grijs weer, als puber liet ze zich inspireren en imponeren door de natuurgedichten van Jacques Perk – wat haar vader de spottende opmerking ontlokte: 'En, Hanny, wat zegt De Bilt?'

*Zuidenwind. Het kwik
stijgt in de thermometers.
Er hangen regenwolken
boven de stad. Het water
herademt. Een gevoel
van verlossing waart rond.*

*Maar wie door liefde
aangerakt in paniek
uit elkaar zijn gevluucht
brengt ook het voorjaar
niet meer bijeen.*

(uit: *Onvoorzien*, 1973)

De bedrieglijke eenvoud van een Michaelisgedicht: een uitgepuurde inhoud in een eenvoudige vorm. Terloops worden de diepste wijsheden gedebiteerd.

De gedichten van Hanny Michaelis zijn gedichten van voorbij de beeldspraak.

De kracht en eenvoud van de zegging overwegen op beelden of poëtische constructies. Haar poëzie is strak, onopgesmukt, onverbloemd maar van een zuivere essentie, een oosterse ascese, een onderkoelde emotionaliteit. Een gedicht is dikwijls een laconieke mededeling, ontdaan van alle fiorituren.

18 Dit is geen mooischrijverij. Mooie woorden zijn immers niet waar, terwijl de poëzie van Hanny Michaelis een hoog waarheidsgehalte heeft.

Dat hier een opvallende vrouwelijke stem aan het woord is, behoeft geen betoog. 'Welke stem zou ik anders moeten hebben?' merkte de laureate laconiek op. Maar bovenal menen we dat hier een bijzonder originele dichteres aan het woord is. Dat leverde haar steeds een enthousiaste schare van lezers op. Haar poëzie is immers doorleefd, maar nooit blijft Hanny Michaelis steken in het ego-document. Vanuit het persoonlijke maakt ze de gedichten universeel en herkenbaar. Haar gedichten hebben daardoor een spiegeleffect.

To hold, as 'twere, the mirror up to nature.

Opmerkelijk is bovendien dat de gedichten – die nochtans dikwijls refereren aan de tijd waarin ze geschreven zijn – na al die jaren niet verouderd zijn. Ze blijven actueel.

Ten slotte willen we nog wijzen op het onverwoestbaar relativiseringsvermogen waarvan de gedichten van Hanny Michaelis getuigen. Nooit vervalt ze in zelfbeklag. Haar verzen zijn eerlijk en openhartig en getuigen van een diepe betrokkenheid.

Het thema van haar poëzie is 'de ondraaglijke lichtheid van het bestaan' en de worsteling met liefde en machteloosheid. Hanny Michaelis weet echter deze opvatting over het leven heel speels en herkenbaar te brengen.

Misschien zijn de gedichten van Hanny Michaelis het

best te vergelijken met de oude mensen in het gedicht 19 waarmee we graag afsluiten:

*Het bladerloze licht
van een herfstdag zonder wind
maakt oude mensen
ontroerend mooi.*

*Doordat zij de worsteling
met het verval al lang
hebben gestaakt en spiegels
niet meer vrezen, zijn zij
broos geworden en doorschijnend
als gesponnen glas met de zachte
mysterieuze glans van zilver.*

uit: *Tegen de wind in*, 1962

Lut De Block

Dames en heren,

Om te beginnen dank ik het bestuur en de jury van de Anna Bijns Stichting die mij dit jaar de gelijknamige prijs hebben toegekend. Ook dank ik de burgemeesteres van Antwerpen, mevrouw Leona Detiège, die tijd heeft willen vrijmaken om de prijs uit te reiken. En natuurlijk dank ik alle mensen in de zaal voor hun komst.

Dit gezegd zijnde moet ik tot mijn schande bekennen dat ik vroeger weliswaar van de 16de eeuwse Zuid-Nederlandse dichteres Anna Bijns had gehoord, maar nauwelijks iets van haar had gelezen, afgezien van de tien bladzijden die Van Vriesland in zijn *Spiegel van de Nederlandsche poëzie door alle eeuwen* aan haar werk heeft gewijd. Ik kreeg die monumentale bloemlezing op mijn zeventiende verjaardag van mijn ouders en ze is jarenlang een soort lijfboek voor me geweest. Op de middelbare school, waar we Nederlands kregen van de uitzonderlijk goede en daardoor voor veel van zijn oud-leerlingen onvergetelijke leraar Binnendijk, werd het middel-Nederlands te moeilijk geacht om er scholieren tussen de 15 en 18 jaar mee te confronteren, en niet ten onrechte want de poëzie uit de 17de en 18de eeuw die ons werd voorgezet, vonden we al zware kost. Onlangs kreeg ik de in boekvorm verschenen levendige en glasheldere beschouwing die de dichteres Elly de Waard over Anna Bijns heeft geschreven, onder ogen. Dat boekje heb ik met veel plezier en profijt gelezen. Ze moet een heel bijzondere vrouw zijn geweest. Het strijdbare en harts-

tochtelijke karakter van haar gedichten liegt er in elk geval niet om, noch wanneer ze van leer trekt tegen de haar zeer onwelgevallige Reformatie noch wanneer ze het over de aardse liefde heeft.

Er moet me nog iets anders van het hart. Dat gaat over de achtergrond waartegen de Anna Bijns Prijs is ontstaan. Toen ik indertijd las dat hij was ingesteld, maakte ik uit de berichtgeving op dat daar alleen vrouwen voor in aanmerking konden komen. Ik vroeg me af hoe vrouwen zouden reageren op een kunstprijz die uitsluitend voor mannen was bestemd. Bovendien vroeg ik me af of een kunstprijz voor vrouwen niet indruiste tegen het grondbeginsel van de vrouwenemancipatie waarvoor al bijna twee eeuwen lang met groeiend succes wordt gestreden. Die strijd is naar mijn mening bedoeld om voor vrouwen dezelfde sociale, economische en politieke rechten af te dwingen die voor mannen gelden, en niet om hen vanuit een benadeelde apartheidspositie een bevoordeelde apartheidspositie binnen te drijven. En tenslotte vroeg ik me af in hoeverre bij toekenning van de prijs het vrouw-zijn zou zegevieren boven literair niveau.

Op alle drie punten bleek ik me te hebben vergist. Literair gehalte geeft wel degelijk de doorslag, gezien de vijf bekroningen die aan de mijne zijn voorafgegaan. Dankzij die nadruk op kwaliteit, en niet in de eerste plaats door het respectabele geldbedrag dat aan de prijs is verbonden, heeft hij zich in de betrekkelijk korte tijd van zijn bestaan aanzien en gezag veroverd. Het spreekt dan ook vanzelf dat ik er blij mee ben.

Kort geleden kwam ik erachter dat de Anna Bijns Prijs niet – in ieder geval niet exclusief – is voorbehouden aan

22 vrouwelijke auteurs, maar bedoeld is voor auteurs met een 'vrouwelijke stem'. In principe kunnen dat evengoed mannen zijn, waarmee ook mijn emancipatorische bedenkingen zijn vervallen.

Op die intrigerende 'vrouwelijke stem' kom ik straks terug. Eerst wil ik het hebben over het verschil tussen mannen en vrouwen in het algemeen. Dat lijkt op het intrappen van een open deur, maar over het al dan niet bestaan van dat verschil wordt heel wat afgeabbeld. Toch is het in twee opzichten evident. Mannen hebben van nature in het algemeen meer spierkracht, wat tot uiting komt in de sport, waar mannen zich met mannen en vrouwen zich met vrouwen meten, en in de uitoefening van beroepen die zware fysieke inspanning vergen. Vrouwen zijn er van nature op gebouwd om negen maanden lang kinderen in hun lichaam te dragen en die vervolgens te baren en te zogen. Dat gegeven moet volgens mij hun houding in het leven en hun kijk op de wereld beïnvloeden, ook als ze geen moeder willen of kunnen worden. Hoewel er op dit punt heel wat grens- en overganggevallen bestaan, zijn die naar verhouding niet talrijk genoeg om anders te worden gezien dan als uitzonderingen die de regel bevestigen. Hoe dan ook is het verschil in lichaamsbouw en persoonlijkheidsstructuur onloochenbaar. Met karaktertrekken heeft dat niets te maken, laat staan met intelligentie en artistieke creativiteit, al wordt dat soort borreltafelpraat nog steeds door sommige mannen – en jammer genoeg niet door hen alleen – ten beste gegeven. Het mag dan waar zijn dat in een steeds verder terugwijkend verleden relatief gezien minder vrouwen dan mannen zich in wetenschap en scheppende kunst hebben gemanifesteerd, maar dat hing

grotendeels samen met de maatschappelijke rol die hun door mannen was opgedrongen en die gepaard ging met een gebrekkige opleiding, een veeleisende taak in het gezinsleven of – als ze ongetrouwd bleven – de dienstbare en vermoeiende beroepen waarmee ze hun brood moesten verdienen. Dat laatste gold – en geldt trouwens nog steeds – ook voor de overgrote meerderheid van al dan niet getrouwde mannen, maar zij beschikken van oudsher over meer vrije tijd en daardoor over een grotere energievoorraad. Verder reiken de verschillen tussen mannen en vrouwen niet, ook niet wanneer het gaat om de primaire gevoelens en emoties die mensen over de hele wereld gemeen hebben, ongeacht geslacht en huidskleur. Dit in weerwil van het eeuwenoude gebazel over mannelijke en vrouwelijke eigenschappen, dat zo langzamerhand rijp is om postuum te worden toegevoegd aan Flauberts catalogus van modieuze clichés en tijdgebonden waanideeën. De bewuste indeling hangt volslagen in de lucht zolang iedereen met een beetje mensenkennis en waarnemingsvermogen kan vaststellen dat de zogenaamde vrouwelijke en mannelijke karaktertrekken gelijkelijk over mannen en vrouwen zijn verdeeld.

En dan nu de 'vrouwelijke stem' in de letteren. Die hangt ongetwijfeld samen met het persoonlijkheidsverschil tussen mannen en vrouwen waarop ik zojuist heb gezinspeeld. Schrijvers (ik heb het nu niet over dichters, noch over componisten en beeldende kunstenaars bij wie trouwens nooit van een 'vrouwelijke stem' gewag wordt gemaakt) hebben dikwijls zo'n sterk voorstellingsvermogen dat ze zich, geholpen door hun ervaringen met respectievelijk inzicht in de vrouwelijke aard,

24 met een vrouw kunnen vereenzelvigen. Het omgekeerde zou ook voor schrijfsters moeten gelden, maar om welke reden dan ook is dat in veel mindere mate het geval.

De internationale literatuur kent heel wat schrijvers die met meer of minder succes in de huid van een vrouw zijn gekropen. Een van de eerste was bij mijn weten Samuel Richardson, wiens *Pamela* in 1740 verscheen en in heel Engeland een lawine van Pamela-attributen (een beetje in de trant van de huidige Ajax-attributen) ontkende. Geleidelijk kwamen er meer Engels-, Frans- en Duitstalige auteurs die over vrouwen schreven alsof ze er zelf een waren. Dat gebeurde vaak met verbluffend inlevingsvermogen en een feilloze kennis van wat er in een vrouw kan omgaan, zoals in het befaamde slothoofdstuk van *Ulysses*, waarin Joyce de gedachtenstroom van Molly Bloom weergeeft vlak voordat ze in slaap valt. *Lady Chatterley's Lover* (al dan niet in gekuiste vorm) en *Women in love* van Lawrence zijn andere bewijzen van hoe een schrijver zich in een vrouw kan verplaatsen. Een vroege en mijns inziens ongeëvenaarde meester op dit gebied is Balzac in onder meer *Eugénie Grandet*, *La cousine Bette* en *Une fille d'Eve*. De vrouwenportretten die Stendhal tekent in *La Chartreuse de Parme* en *Le rouge et le noir* zijn onvergetelijk en in een aantal opzichten herkenbaar gebleven. Flauberts nog altijd wereldberoemde *Madame Bovary* en zijn ontroerende verhaal *Un coeur simple* hoeven nauwelijks te worden genoemd, maar ook Zola (in onder andere *Nana*, *La joie de vivre* en *La curée*) en Maupassant in zijn roman *Une vie* en in talloze verhalen, hebben zich met vrouwen geïdentificeerd. Zelfs de vrouwenhatende broers Goncourt, wier dagboeken

leesbaarder zijn gebleven zijn dan het merendeel van hun 25 romans, hebben in *Germinie Lacerteux* een begripvol en ontroerend portret van hun dienstmeisje geschilderd. In Amerika verscheen in 1850 *The scarlet letter* van Hawthorne, waarin de hoofdpersoon een vrouw is. Ook zijn landgenoot Henry James heeft met onder meer *Daisy Miller* en *The portrait of a lady* zijn sporen op dit terrein ruimschoots verdiend, evenals Dreiser met zijn *Sister Carrie*. In Duitsland behoort Fontane's *Effi Briest* tot de geslaagde pogingen om een vrouwenleven uit te beelden, en wat later *Jettchen Gebert* en *Henriette Jacoby* van Georg Hermann, Stefan Zweigs *Brief einer Unbekannte* en niet in de laatste plaats Thomas Manns *Lotte in Weimar* over Goethe's jeugdliefde Charlotte Kestner.

Nederland en België blijven in dit opzicht niet achter, al is de oogst minder rijk, maar het gaat dan ook om een veel kleiner taalgebied. Busken Huët was met *Lidewyde* uit 1868 vermoedelijk de eerste. Later heeft Van Deyssel in *Een liefde* met voor een 23-jarige verbijsterende trefzekerheid een ongelukkig getrouwde vrouw uitgebeeld, inclusief de in die tijd en nog lang daarna meer dan gewaagde en berucht geworden masturbatiescène in de tuin. In zijn kielzog voeren Paap met *Vincent Haman*, waarin de tegenspeelster van de gelijknamige hoofdpersoon met grote fijngevoeligheid en overtuigingskracht wordt geschetst, en Van Eedens *Van de koele meren des doods*, dat het overigens moet afleggen tegen *Eline Vere* van de jonge Couperus en diens *Boeken der kleine zielen* over de levensgeschiedenis van de ook al ongelukkig getrouwde Constance. Tot dezelfde categorie kunnen met een beetje goede wil Vestdijks *Alpenroman* en *Leuk dat je nog eens langs bent geweest* van Henk Romijn Meijer

26 worden gerekend, hoewel die niet helemaal op één lijn zijn te stellen met de eerder genoemde romans.

Van de Belgen herinner ik me uit een zeer ver verleden *Carla* en *Adelaïde*, twee romans in Walschaps trilogie *De familie Roothoof*t en een roman van Teirlinck met een vrouw als hoofdfiguur, maar die boeken heb ik meer dan een halve eeuw geleden verslonden toen ik ternauwernood door de puberteit heen was en geen flauw benul had van wat zich in vrouwen afspeelde, wat me niet belette ze alle drie prachtig mooi te vinden.

Van dergelijke literaire huzarenstukjes zijn er in de Amerikaanse en Europese literatuur veel meer te signaleren. Ik zou ze graag noemen en er wat dieper op ingaan, maar dit is een dankwoord en geen essay.

De vraag of aan de schrijver van een of meer romans met een vrouwelijke hoofdpersoon waarin vrouwen zich kunnen herkennen, een 'vrouwelijke stem' kan worden toegedicht, lijkt me niet eenvoudig te beantwoorden, zeker als men weet dat de auteur een man is die ook boeken vanuit een mannelijke gezichtshoek op zijn naam heeft staan.

Het omgekeerde komt zoals gezegd minder vaak voor: er zijn weinig schrijfsters die in de huid van een man kruipen. Emily Brontë's *Wuthering Heights*, met de even antipathieke als fascinerende Heathcliff in de hoofdrol, schittert letterlijk op eenzame hoogten, maar ik denk ook aan *Daniel Deronda* van George Eliot en *Orlando* van Virginia Woolf, al verandert die halverwege in een vrouw. De door Flaubert en tegenwoordig ook door feministes op handen gedragen George Sand, die voor mij – behalve in haar brieven en vooral in haar dagboeken – zo goed als ongenietbaar blijft, heeft, naast

de *Lettres d'un voyageur* waarin ze zich niet erg geloofwaardig als man voordoet, in een van haar romans geprobeerd haar vroegere minnaar Chopin te vereeuwigen (zijn muziek is daartoe een effectiever middel gebleken), maar dat werd een persoonlijke wraakneming waaruit hij tamelijk zwart en zij lelieblank te voorschijn kwam.

In Nederland is er *Twee meisjes en ik* van A.H. (Antoinette) Nijhoff met als ik-figuur een man die niet helemaal uit de verf komt. Veel opgang maakte kort na de Tweede Wereldoorlog *Eenzaam avontuur* van Anna Blaman en een jaar of twintig geleden *Blekers zomer* van Mensje van Keulen. Een paar jaar terug kwam daar *De Virtuosoos* van Margriet de Moor en onlangs *Russisch blauw* van Rasja Peper bij. Daarmee hebben we het wel zo ongeveer gehad, afgezien van een aantal historische romans van vrouwen over mannen, maar dat is een ander genre. Tenzij ik me vergis en allerlei schrijfsters in de bedoelde categorie over het hoofd zie, zou het misschien de moeite lonen, onderzoek te doen naar de mogelijke oorzaken van dat internationale verschijnsel. Als ik me inderdaad heb vergist, doe ik er beter aan mezelf eens te onderzoeken.

En dan nu terug naar de prijs of liever de literaire prijzen in het algemeen. Om meteen maar de allerhoogste en felst begeerde bij de edele horens te vatten: de Nobelprijs. Het is geen geheim dat die zelden aan vrouwen wordt gegund. Een van de dames die hem vóór de Tweede Wereldoorlog in de wacht wist te slepen, was – tot veler bevreemding – Pearl Buck (voor haar roman *The good earth*), een schrijfster van niet erg hoog maar wel heel ver vliegende best-sellers. In die jaren ging de prijs trouwens ook naar haar mannelijke evenknie Sin-

28 clair Lewis en zij waren niet de enige Nobelprijs-winnaars van dat allooi. Gelukkig is de prijs ook aan veel werkelijk grote schrijvers toegevallen. Daarbij moet in sommige gevallen, bijvoorbeeld Pasternak, Solzjenitsin en Joseph Brodski, hoe zeer zij de Nobelprijs ook hebben verdiend, worden bedacht dat die dikwijls voornamelijk op politieke, sociale of etnische gronden wordt toegekend. Nu sinds kort ook een paar vrouwen toegang tot de jury krijgen, maken meer schrijfsters een kans om bekroond te worden, welke overwegingen daaraan ook ten grondslag mogen liggen. Wie de Nobelprijs dubbel en dwars waard zou zijn geweest, was Nadezjda Mandelstam die met haar onthullend en indrukwekkend getuigenis in boekvorm haar man Osip, misschien wel de grootste Russische dichter van deze eeuw en in 1938 op 47-jarige leeftijd omgekomen in een communistisch strafkamp, terecht wereldberoemd heeft gemaakt.

Dat bij de toekenning van onze eigen nationale parel, de P.C. Hooftprijs, buiten-literaire maatstaven de doorslag geven, zou ik niet durven beweren, maar het staat vast dat hij in de bijna vijftig jaar van zijn bestaan voor minder dan tien procent naar vrouwen is gegaan. Wanneer dat wel gebeurde, waren ze meestal ouder dan het merendeel van de mannelijke bekroonden, wat op zichzelf al te denken geeft. Weliswaar zitten vrouwen sinds vele jaren in de adviescommissies voor die prijs, maar dan wel in een getalsverhouding die hen bij stemming nooit van de meerderheid kan verzekeren.

Toch is er in de afgelopen tien tot vijftien jaar het een en ander verbeterd. Niet alleen besteedt de literaire kritiek, anders dan daarvoor, ruime aandacht aan boeken van vrouwen, er profiteren ook steeds meer vrouwen

van de prijzenregen. In 1992 werden 10 van de 24 prijzen 29 (de P.C. Hooftprijs ging ook toen naar een man) aan vrouwen toegekend, waaronder de Prijs der Nederlandse letteren voor het werk van Christine D'haen. Dat is nog altijd minder dan de helft, maar daarbij moet in aanmerking worden genomen dat Nederland vermoedelijk minder schrijfsters dan schrijvers telt en dat de 'vrouwelijke stem' op zichzelf geen waarborg voor een hoog niveau kan zijn: kunst is kunst, of ze nu van een man of een vrouw afkomstig is. Daarentegen kwam in hetzelfde jaar – en het spijt me oprecht dat juist op deze plaats te moeten zeggen, maar eerlijkheidshalve kan ik het moeilijk verzwijgen – van de 8 Vlaamse boekenprijzen er niet één bij een vrouw terecht, tenminste als de cijfers in *Mekka, jaarboek voor lezers* (Nijgh & Van Ditmar/Dedalus, Amsterdam/Antwerpen 1993) kloppen.

Overigens zijn er in Nederland ook mannelijke auteurs die ten onrechte nooit een prijs hebben gekregen. Zo bedacht ik laatst dat Adriaan Morriën, Henk Romijn Meijer en J.J. Voskuil, schrijvers van naam met een oeuvre van onbetwistbaar literair gehalte, nog nooit zijn bekroond. Of ze een bekroning ambiëren, weet ik niet, maar vreemd blijft het. Ik hanteer nu de statistiek van welgeteld drie gevallen, maar het zijn er waarschijnlijk veel meer. Er kan uit worden geconcludeerd dat vrouwen terughoudend moeten zijn met de klacht dat ze veronachtzaamd worden omdat ze een vrouw zijn.

In dit verband herinner ik me een komisch voorval dat een paar jaar terug nogal wat beroering veroorzaakte. Een dichter die van mening was dat zijn werk ten onrechte door de pers werd verwaarloosd, kwam onder vrouwelijk pseudoniem op de markt met een bundel

30 gedichten, die verondersteld werden typisch vrouwelijk te zijn. Prompt haastte een aantal toonaangevende recensenten zich, in het vermeende debuut jubelend een nieuwe ster aan het dichtersessen-firmament te begroeten. Vervolgens kwam de bewuste dichter met zijn identiteit en beweegredenen voor den dag. Of hij zich sedertdien in een grotere belangstelling van de kritiek mag koesteren, is me niet bekend.

Dat de aandacht in de pers en de prijzenstroom voor het werk van schrijfsters en dichtersessen de laatste jaren een omslag ten goede te zien heeft gegeven, is een verheugend verschijnsel, dat voor een niet gering deel is toe te schrijven aan het bestaan en de representativiteit van de Anna Bijns Prijs. Enigszins paradoxaal eindig ik dan ook met de hoop uit te spreken dat deze prijs als gangmaker voor de 'vrouwelijke stem' in de literatuur, wat daaronder dan ook wordt verstaan, zich zozeer blijft waarmaken dat hij op de lange duur althans in de huidige formule niet meer nodig zal zijn.

Dank u.

9 december 1995
Hanny Michaelis

Hanny Michaelis werd in 1922 geboren in Amsterdam. Doorliep van 1935 tot 1941 het Vossiusgymnasium aldaar (einddiploma alfa). Kon als Jodin tijdens de Duitse bezetting vrijwel geen ander werk vinden dan als dienstmeisje bij een Joodse werkgeefster. Was dit van januari tot augustus 1942 bij de (gemengd gehuwde) schrijfster Jeanne van Schaik-Willing. Deze bracht haar, toen ze eind juli van dat jaar werd opgeroepen om zich voor deportatie te melden, in contact met iemand die haar via de verzetsorganisatie L.O.-L.K.P. buiten Amsterdam liet onderduiken. Haar ouders werden in maart 1943 vergast.

Na de bevrijding werkte ze o.m. bij een Surinaams blad en bij uitgeverij Meulenhoff. Was van 1948 tot 1959 getrouwd met Gerard (Kornelis van het) Reve. Werkte van 1948 tot 1957 bij het Nieuw Israelietisch Weekblad en van 1957 tot 1984 bij de afdeling Kunstzaken van de gemeente Amsterdam. Was tussen 1973 en 1984 bestuurssecretaris van de Vereniging van Letterkundigen /Vakbond van Schrijvers en vice-voorzitter van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen.

Debuteerde kort na de oorlog in enkele tijdschriften, waaronder *Criterium*. Daarna verschenen de volgende bundels:

Klein voorspel (Meulenhoff 1949)

Water uit de rots (Van Oorschot 1957)

Tegen de wind in (Van Oorschot 1962)

Onvoorzien (Van Oorschot 1966, Jan Campertprijs)

De rots van Gibraltar (Van Oorschot 1969)

Wegdraven naar een nieuw Utopia (Van Oorschot 1971)

In 1987 publiceerde een kleine Amerikaanse uitgeverij (Twowindows Press) een bloemlezing uit haar gedichten, samengesteld en vertaald door Manfred Wolf en Paul Vincent.

In 1989 verscheen bij Van Oorschot onder de titel *Het onkruid van de twijfel* een keuze uit haar werk.

Kreeg in 1995 de Sjoerd Leikerprijs en de Anna Bijns Prijs.

Wordt begunstiger van het Anna Bijns-initiatief! Maak uw steun aan het werk van de Stichting kenbaar door overmaking van een gift. Voor Vlaanderen op banknummer 001-199 788 7-54 ASLK t.n.v. de Anna Bijns Stichting, Isabellalei 76, 2018 Antwerpen. Voor Nederland op postgiro 5 038 276, t.n.v. de Anna Bijns Stichting, Amsterdam.

COLOFON

De Anna Bijns Stichting is dank verschuldigd aan de volgende personen en instellingen: de uitgeverijen Van Oorschot en Contact, Martine Both voor de prijsdroomdoos, Maja van Hall voor de trofee, ASLK voor het beschikbaar stellen van het Delbekehuis, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de juryleden voor hun inzet en toewijding.